

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 343.121.4

М. Ю. БЕЗДОЛЬНИЙ,*кандидат юридичних наук,**доцент кафедри кримінального процесу**Херсонського юридичного інституту**Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ ОСІБ, ЩО БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Розглянуто питання сутності та особливостей організаційно-правового забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, та надано наукові пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового забезпечення з даної проблеми.

Сьогодні одним із найважливіших критеріїв розвитку демократії у будь-якій державі є захищеність її громадян, яка закріплена в законодавчих нормах та має діючий механізм реалізації, що дозволяє максимально зменшити ризик настання небажаних наслідків для життя, здоров'я, честі, гідності, прав і законних інтересів людини. Побудова в Україні правової держави обумовлює важливість вирішення проблеми забезпечення безпеки її громадян. За цих умов питання забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві, у тому числі працівників органів внутрішніх справ, набуває актуального значення.

Окремі теоретичні і практичні аспекти, які стосуються проблеми забезпечення безпеки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, висвітлювалися в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених: В. І. Боярова, Л. В. Брусніцина, О. А. Зайцева, В. С. Зеленецького, М. В. Куркіна, В. В. Ліпінського, Л. М. Лобойка, Є. І. Макаренка, С. Л. Марченка, І. В. Опришка, А. І. Пясецького, О. В. Рохненка, М. О. Свіріна, В. М. Тертишника, Л. М. Шестопалова, А. Г. Шияна, А. О. Шульги. Однак, незважаючи на актуальність та значну увагу науковців до зазначеної проблеми, проблема захисту учасників кримінально-процесуальної діяльності недостатньо досліджена науками кримінально-правового і криміналістичного циклів, теорією оперативнорозшукової діяльності. В Україні поки що відсутня комплексна програма захисту потерпілих, свідків, обвинувачених, які дають показання, що викривають суб'єктів організованої злочинної діяльності (такі програми існують в Італії, США тощо), а також реальний механізм

забезпечення безпеки всіх суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності.

Метою даної статті є теоретичний аналіз, розкриття сутності та особливостей організаційно-правового забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві, та визначення наукових пропозицій щодо розвитку й удосконалення відповідного нормативно-правового забезпечення з даної проблеми.

Проблема захисту осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві, була і залишається в центрі уваги не тільки вчених, але й міжнародних, урядових та неурядових організацій. Про це, зокрема, свідчить низка міжнародно-правових документів, що містять міжнародні принципи і стандарти захисту учасників кримінального судочинства. Ці принципи викладені в багатьох документах Організації Об'єднаних Націй, у тому числі в Загальній декларації прав людини, Заходах по боротьбі з міжнародним тероризмом (останні розділи мають назви: «Захист суддів і працівників кримінального правосуддя», «Захист жертв», «Захист свідків», «Декларація основних принципів правосуддя по відношенню жертв злочинів і зловживання владою»).

Принципи і стандарти захисту учасників кримінального судочинства розробляються також регіональними та міжнародними організаціями. Так, Радою Європи прийнято більше ніж 160 конвенцій, у яких, поряд з іншими, розглядалися і питання державного захисту учасників кримінального процесу. Серед них: Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод (1950 р.), Декларація основних принципів правосуддя щодо жертв злочинів і зловживання владою (1987 р.) тощо. Міжвідомча

група по корупції Ради Європи підготувала Проект програми по боротьбі з корупцією, у якій рекомендують розділяти захист свідків і захист інших осіб (жертв злочинів; осіб, які співпрацюють з правоохоронними органами на конфіденційній основі тощо.). У цьому документі відмічається, що деякі країни почали вживати нові заходи щодо захисту свідків, злочинців, що розкаюлися, осіб, які сприяють правосуддю, від погроз та залякування з боку обвинувачених та їх близького оточення. Такі заходи потребують відповідного фінансування, створення нових структур, які можуть бути достатньо ефективними.

Як відомо, 23 грудня 1993 р. для належного правового врегулювання забезпечення безпеки учасників кримінального процесу було прийнято низку законодавчих рішень, зокрема закони України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Окрім цього, існує низка законів України, які регулюють діяльність відповідних органів щодо забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальній справі, зокрема: «Про прокуратуру», «Про міліцію», «Про Службу безпеки України», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про судоустрій та статус суддів».

Застосування зазначених законів під час розслідування та судового розгляду кримінальних справ мало стати умовою успішного розкриття та розслідування злочинів, насамперед тяжких, учинених організованими групами тощо. Але це завдання повною мірою не виконано. На практиці Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь в кримінальному судочинстві» застосовується досить нечасто через відсутність відповідного організаційно-фінансового забезпечення. З прийняттям указаних нормативно-правових актів та змін до законодавства проблеми забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства не вирішались. Натомість з'явилися нові проблемні ситуації, пов'язані із застосуванням законодавства у цій сфері, організацією взаємодії відповідних правоохоронних органів та здійсненням відповідного прокурорського нагляду.

До механізму забезпечення безпеки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності включається не лише сукупність відповідних нормативних актів, але й низка державних органів, які забезпечують безпеку цих осіб. До останніх належать ті, що приймають рішення про застосування заходів безпеки, і ті, що здійснюють ці заходи.

Рішення про застосування заходів безпеки приймається органом дізнання, слідчим, прокурором, судом, у провадженні яких знаходяться кримінальні справи про злочини, у розслідуванні чи судовому розгляді яких брали або беруть участь особи, а також органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність щодо осіб, які брали участь у виявленні, профілактиці, припиненні і розкритті злочинів або сприяли цьому.

Здійснення заходів безпеки покладається на органи служби безпеки або внутрішніх справ, у складі яких з цією метою створюються спеціальні підрозділи. Заходи безпеки щодо військовослужбовців здійснюються також командами військових частин.

Ще однією складовою системи забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу є, як зазначалося, діяльність низки державних органів, сутність якої визначається змістом самих заходів забезпечення безпеки.

У цілому заходи забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві, можна поділити на два види: 1) процесуальні і 2) спеціальні (непроцесуальні). У свою чергу, процесуальні можна поділити на: профілактичні заходи із запобігання можливого посягання на учасників кримінального судочинства та заходи з припинення та подальшого унеможливлення здійснення дій, спрямованих на заподіяння шкоди учаснику кримінального судочинства.

Процесуальною основою заходів із запобігання можливого посягання є норми Кримінально-процесуального кодексу України, що встановлюють процесуальні гарантії забезпечення безпеки [1].

Заходи, спрямовані на подальше унеможливлення учинення дій, спрямованих на заподіяння шкоди особі, що бере участь у кримінальному судочинстві, стосуються використання спеціального порядку проведення окремих слідчих чи судових дій з метою збереження анонімності учасників кримінального процесу, щодо яких здійснюється захист. Заходи забезпечення безпеки цієї групи мають яскраво виражений активний, захисний характер, оскільки застосовуються лише за наявності загрози особі, щодо якої здійснюється захист [2, с. 98].

Ефективність забезпечення безпеки залежить від правильності застосування відповідних заходів. На вибір заходів забезпечення безпеки впливає низка факторів, головними серед яких, на нашу думку, є: ситуація, що виникла стосовно певної особи, наприклад криміногенна ситуація за місцем проживання, характер погроз,

склад сім'ї, характер роботи тощо, а також вимоги та побажання особи, стосовно якої виникла загроза.

Обрання заходів забезпечення безпеки повинно ґрунтуватись на їх переліку, визначеному Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», а також на практиці застосування таких заходів. Слід погодитися із думкою В. С. Зеленецького та Н. В. Куркіна, які вказують, що такий підхід не обмежує функціональну самостійність особи, яка вирішує питання про застосування заходів безпеки, а орієнтує лише на недопустимість ігнорування того, що визнано законодавцем, як допустимий і ефективний спосіб захисту. Окрім цього, у ст. 7 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» визначено, що з урахуванням характеру і ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна осіб, взятих під захист, можуть здійснюватися й інші заходи безпеки. Тобто якщо ситуація, що виникла, виходить за рамки практики чи законодавчого регулювання, особі, яка вирішує питання про забезпечення безпеки, надається не тільки право, але й обов'язок самостійно чи за участю спеціалістів розробити інші заходи захисту осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві, які б забезпечили досягнення поставленої цілі [3, с. 404].

Але разом із цим у зв'язку із постійною зміною криміногенної ситуації і способів впливу на осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, слід враховувати, що заходи захисту цих осіб не можуть бути раз і назавжди визначеними. Навіть ті заходи, які визначені законодавцем, не можуть однаково застосовуватись до всіх ситуацій, оскільки необхідно враховувати специфічність кожної з них, а також характер потенційних і реальних загроз.

Загрози безпеці учасників кримінального судочинства умовно можна поділити на внутрішні та зовнішні. Усі вони, як правило, зрештою спрямовані на фальсифікацію доказів у справі, але відрізняються за суб'єктами, від яких можуть виходити: від суб'єктів, які проводять кримінальний процес або від інших осіб. Здебільшого вони реалізуються щодо певного учасника кримінального судочинства, чий показання є необхідними для доказування певних обставин, встановлення об'єктивної істини у справі. Тому, для того щоб учасник кримінального судочинства дав правдиві показання чи пояснення ще на стадії дослідчої перевірки, уповноваженій особі правоохоронного органу необхідно переконати цього суб'єкта в

реальній можливості застосування щодо нього заходів безпеки [4, с. 97].

Залежно від ситуації, що склалася, потрібно розглядати питання про необхідність комплексного застосування передбачених законом заходів безпеки. У цьому випадку в постанові про забезпечення заходів безпеки необхідно вказувати їх перелік та розмежовувати компетенцію виконавців конкретних заходів.

Стаття 7 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» визначає перелік заходів забезпечення безпеки. Зокрема, це: 1) особиста охорона, охорона житла і майна; 2) видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; 3) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; 4) зміна документів та зміна зовнішності; 5) зміна місця роботи або навчання; 6) переселення в інше місце проживання; 7) поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; 8) забезпечення конфіденційності відомостей про особу; 9) закритий судовий розгляд кримінальної справи [5].

Крім того, законодавством передбачені інші заходи забезпечення безпеки, які застосовуються до особливих категорій громадян. Наприклад, наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 4 квітня 2005 р. № 61 «Про затвердження Інструкції про порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби» визначається, що коли стосовно засудженого прийнято рішення про застосування заходів забезпечення безпеки, адміністрація установи виконання покарань з урахуванням вимог режиму тримання негайно переводить такого засудженого у безпечне місце та вживає інших заходів щодо усунення небезпеки, зокрема: а) визначає персональне спальне місце, відділення чи структурну дільницю для відбування покарання; б) проводить зміну його робочого місця; в) переводить на ізольоване тримання; г) вирішує питання про переведення до іншої установи [6]. У будь-якому випадку застосування додаткових заходів безпеки не повинно порушувати прав та законних інтересів осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві, та повинно бути безпечним для оточуючих.

Прийняті 23 грудня 1993 р. Закони України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть

участь у кримінальному судочинстві» та «Державний захист працівників правоохоронних органів та суду» є початком створення механізму забезпечення безпеки осіб, які сприяють правосуддю. Разом із тим, на жаль,

відсутній діючий механізм забезпечення безпеки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, що викликає певні труднощі в практичній роботі правоохоронних органів.

Список використаної літератури

1. Кримінально-процесуальний кодекс України : за станом на 1 січ. 2008 р. – Х. : Одиссей, 2008. – 264 с. – (Бібліотека офіційних видань).
2. Костін М. І. Кримінально-процесуальні заходи забезпечення безпеки особи / М. І. Костін // Юридичний радник. – 2007. – № 6. – С. 98–103.
3. Зеленецкий В. С. Обеспечение безопасности субъектов уголовного процесса / В. С. Зеленецкий, Н. В. Куркин. – Х. : КримАРТ, 2000. – 404 с.
4. Гаврилова Н. И. О психологических механизмах формирования свидетельских показаний / Н. И. Гаврилова // Вопросы борьбы с преступностью. – 1984. – Вып. 40. – С. 84–98.
5. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : закон України від 23 груд. 1993 р. № 3782-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1994. – № 11. – Ст. 51.
6. Про затвердження Інструкції про порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 4 квіт. 2005 р. № 61.

Надійшла до редколегії 07.05.2011

БЕЗДОЛЬНЫЙ М. Ю. ПРОБЛЕМЫ ПРАКТИЧЕСКОЙ РЕАЛИЗАЦИИ МЕР БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЦ, УЧАСТВУЮЩИХ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Рассмотрены вопросы сущности и особенностей организационно-правового обеспечения безопасности лиц, которые участвуют в уголовном судопроизводстве, и сделаны научные предложения относительно усовершенствования нормативно-правового обеспечения по данной проблеме.

BEZDOLNY M. ISSUES OF PRACTICAL IMPLEMENTATION OF SECURITY MEASURES FOR THE PERSONS INVOLVED IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The questions of the nature and characteristics of the institutional and legal security for the persons involved in criminal proceedings are reviewed, and scientific suggestions for improvement of regulatory and legal guaranteeing on this issue are made.

УДК 342.95

Є. Ю. БАРАШ,

*кандидат юридичних наук,
заступник начальника управління Державного департаменту України
з питань виконання покарань в Харківській області,*

С. І. СКОКОВ,

*начальник управління організаційно-аналітичної роботи
Державної пенітенціарної служби України*

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Розглянуто питання вдосконалення організації виконання покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Відмічено, що відповідні зміни в його реалізації відображають процеси реформування пенітенціарної системи України.

Системні зміни, які відбуваються в нашій країні, починаючи з моменту здобуття нею незалежності, спрямовані на розбудову її саме як суверенної і незалежної, демократичної, соціа-

льної, правової держави, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Слід відмітити, що найбільш виразним